

ETNINĖS KULTŪROS GLOBOS TARYBA

Biudžetinė įstaiga, Gedimino pr. 60, LT-01110 Vilnius. Tel. (8 5) 210 7161, el. p. info@ekgt.lt,
Duomenys kaupiami ir saugomi Juridinių asmenų registre, kodas 188756614

2024-11-29 Nr. S-

Savivaldybių kultūros ir švietimo skyriams (pagal sąrašą)

DĖL LIETUVIŠKŲ TRADICIJŲ PUOSELĖJIMO ADVENTO IR KALĖDINIŲ LAIKOTARPIU

Lietuva pasižymi ypač turtingomis ir išskirtinėmis kalendorinių švenčių tradicijomis. Jų puoselėjimą ir sklaidą Lietuvoje globoja valstybė, įtvirtindama tam tikras teises nuostatas. Lietuvos Respublikos etninės kultūros valstybinės globos pagrindų įstatymo 8 straipsnio 6 dalyje nustatyta, kad valstybė skatina ir remia kalendorinių švenčių gaivinimą bei populiarinimą. Šiame patvirtinto Lietuvos Respublikos kultūros politikos pagrindų įstatymo 4 straipsnis nurodo, kad vienas iš kultūros politikos formavimo ir įgyvendinimo principų yra *savitumo* principas, todėl „sprendimai priimami siekiant išsaugoti ir puoselėti unikalios Lietuvos nacionalinės kultūros aspektus“. Lietuva įsipareigojo puoselėti savo kalendorinių švenčių tradicijas ir tarptautiniu lygiu, ratifikuodama UNESCO Nematerialaus kultūros paveldo apsaugos konvenciją.

Ateina nuostabus žiemos metas, kuris išsiskiria ypač gausiais senaisiais lietuviškais papročiais. Siūlome organizuojant renginius advento–Kalėdų laikotarpiu atkreipti ypatingą dėmesį į šiuos papročius (išsamiau žr. 1 priede) – jie galėtų būti sėkmingai tęsiami, kūrybiškai pritaikant dabarčiai:

- **Adventinės vakaronės.** Daug kur Lietuvoje advento laikotarpiu buvo būdinga žmonėms rinktis pavakaroti, per tuos susibūrimus dainuoti senąsias dainas (su priedainiais *leliumai* ir kt.), žaisti žaidimus, sekti pasakas ir įvairias istorijas, taip pat dirbti įvairius darbus.
- **Tradiciniai advento turgūs.** Advento laikotarpiu kas savaitę būdavo rengiami turgūs, daugiausia Aukštaitijoje: pirmasis – *šeškaturgis*, antrasis – *skaistaturgis*, trečiasis – *saldaturgis*; Mažoji Lietuva garsėja gruodžio viduryje rengiamu *Žąsų turgumi*.
- **Advento vainikų paprotys.** Viena iš Lietuvoje vis labiau plintančių tradicijų, atkeliavusi per Mažąją Lietuvą – adventinių vainikų rišimo ir keturių vainiko žvakelių uždegimo paprotys.
- **Aplinkos dekoravimas šiaudiniais ir kitais tradiciniais dirbiniais.** Šiam žiemos metui būdinga šiaudinių sodų ir kitų dirbinių iš šiaudų rišimo tradicija (lietuviški šiaudiniai sodai, kaip žinia, įtraukti į UNESCO Reprezentatyvųjų žmonių nematerialaus kultūros paveldo sąrašą). Per Kalėdas nuo seno buvo įprasta namuose pakabinti naują šiaudinį sodą, pasipuošti kitais šiaudiniais dirbiniais, popieriniais karpiniais, mediniais paukšteliais, javų pėdais ir visžaliais augalais.
- **Kalėdų eglutės puošimas tradiciniais dirbiniais.** Lietuvoje nuo XIX a. vidurio prigijęs paprotys puošti Kalėdų eglutę pasižymi tradiciniais papuošimais iš šiaudų, popieriaus ir kt.
- **Blukio vilkimo ir deginimo paprotys.** Kalėdų pradžia pasižymi apeiginę prasmę turinčiu papročiu – triukšmingu kaimynų lankymu tempiant *blukį* (medžio trinką, kelmą ar kaladę), kuris sudeginamas simbolizuojant per metus susikaupusio blogio sunaikinimą.
- **Senio Kalėdos ypatybės.** Lietuviškas Senis Kalėda skiriasi nuo Santa Klausos tiek savo

išvaizda (vietoj raudonos aprangos – išvirkšti kailiniai, sujuosti juosta ar lininiu rankšluosčiu), tiek savo kalba (pasižyminčia tradicinėmis oracijomis ir palinkėjimais), tiek veiksmais (vienas svarbiausių veiksmy – laiminimas beriant grūdus, linkint gerovės, skalsos ir darnos būsimais metais).

- **Triukšmingos šokių vakaronės ir kalėdotojų vaikštynės tarpušvenčiu.** Nuo Kalėdų antrosios dienos iki Trijų Karalių šventės sausio 6 d. (tarpušvenčiu) buvo įprasta Lietuvoje beveik kasdien rengti šokių vakarones, taip pat persirengėlių (kalėdotojų) vaikštynes.

Beje, būtina atkreipti dėmesį į tai, kad pastaruoju metu Lietuvoje per adventą vis labiau populiarinama iš Švedijos kilusi Šv. Liucijos diena (gruodžio 13 d.), kuri nėra būdinga lietuviškiems papročiams, nes yra susijusi su senuoju Julijaus kalendoriumi, kuris prasilenkia su lietuviškų kalendorinių papročių ypatumais (išsamiau žr. 2 priede).

Pastaraisiais dešimtmečiais Lietuvoje vis labiau įsitvirtina angliškos kalėdinės dainos, nors galime didžiuotis itin gausiu lietuviškų kalėdinių dainų repertuaru – visų pirma lietuvių liaudies advento–Kalėdų dainomis, be to, yra nemažai gražių lietuviškų autorinės kūrybos dainų Kalėdų tematika. Rekomenduojame šiuo kalendoriniu laikotarpiu per renginius naudoti lietuviškų advento–Kalėdų dainų įrašus (pavyzdžiui, panaudojant Etninės kultūros globos tarybos paskelbtą YouTube platformoje grojaraštį „Advento ir Kalėdų folkloras/postfolkloras“).

Lietuviškos dainos ir papročiai ypač svarbūs ugdant jaunąją kartą, yra labiau suprantami mažiems vaikams, kurių gausu šventiniuose kalėdinio laikotarpio renginiuose. Svarbu atsižvelgti ir į tai, kad kalėdiniu laikotarpiu į Lietuvą sugrįžta daug lietuvių iš užsienio, neretai labai išsiilgusių savo lietuviškų tradicijų, tačiau savo Tėvynėje jie dažnai randa tokią pat kultūrą, kaip ir svetur.

Lietuviškų tradicijų puoselėjimas labai svarbus kuriant Lietuvos įvaizdį, suteikia jam patrauklumo ir įvairesnių spalvų. Savitų lietuviškų kalendorinių švenčių sklaida gali sustiprinti turistų trauką į mūsų šalį, o tai teikia ir ekonominę naudą.

Etninės kultūros globos taryba siūlo Lietuvos savivaldybėms paieškoti galimybių, kaip puoselėti lietuvišką ir lietuviškas tradicijas (ar bent jų atspindžius) advento ir kalėdinio laikotarpio renginiuose – kuriant šventines dekoracijas, panaudojant lietuviškas advento–Kalėdų dainas, žaidimus ir tradicinius šokius, rengiant bendruomenines vakarones, persirengėlių vaikštynes, populiarinant lietuvišką Senį Kalėdą bei kitus papročius.

Taip pat labai svarbu perteikti lietuviškų tradicijų tęstinumą jaunajai kartai, todėl prašome savivaldybes persiųsti šias rekomendacijas savo švietimo įstaigoms.

PRIDEDAMA:

1 priedas. Advento ir kalėdinio laikotarpio papročiai Lietuvoje, 2 lapai;

2 priedas. Šv. Liucijos diena – Lietuvai nebūdinga kalėdinė šventė, 1 lapas.

Tarybos pirmininkė

Dalia Urbanavičienė

Advento ir kalėdinio laikotarpio papročiai Lietuvoje

Adventinės vakaronės. Per adventą daug kur Lietuvoje žmonės rinkdavosi kartu pavakaroti. Tuomet dirbdavo įvairius darbus – moterys ir merginos verpė, plėšė plunksnas, vyrai taisė pakinktus, vijo virves, mezgė tinklus ir kt. Bedirbdami sekdavo įvairias istorijas, pagiedodavo adventines giesmes, o kai kur (Dzūkijoje, mažiau Aukštaitijoje, rečiau Sūduvoje) dainuodavo senąsias advento dainas, kurioms būdingi priedainiai su žodžiais *leliumai, leliumoj, aleliuma loda, aleliuma rūta, da ladum ladum, kalėda, lėliu kalėda kalėda, oi kalėda kalėdzien* ir kt., jaunimas žaisdavo žaidimus („Ievaro tiltą“, „Svotus“ ir kitus).

Advento laikotarpio tautosakoje ir tikėjimuose dažnai minimi numirėliai, vaiduokliai, velniai ir kitos chtoniškosios būtybės, taip pat įvairūs gyvūnai (kiškis, lapė, voverė, vilkas ir kt.), kurie senojoje mitologijoje sietini su anapusiniu pasauliu. Gyvavo tikėjimai apie tuo laikotarpiu siaučiančias piktašias dvasias, laumes, raganas, todėl laikytasi įvairių apsisaugojimo priemonių. Žmonės tikėjo, kad tuo metų laiku piktosios žiemos jėgos nužudo augmeniją, įkalina saulę, tad reikia apeigomis prisidėti, kad saulė sugrįžtų ir vėl suvešėtų augmenija.

Tradiciniai advento turgūs. Aukštaitijoje (Kėdainių, Panevėžio, Rokiškio, Zarasų, Ukmergės apylinkėse) kas savaitę vykdavo advento turgūs. Per pirmąjį, vadintą *šeškaturgiu*, prekiaudavo šiltais rūbais, kailinukais, pirštinėmis, šalikais, šeškų kailiais. Antrasis buvo *skaistaturgis* – dovanų mugė (pirkdavo skareles, karolius, kaspinus, kepures, žiebtuvėlius ir pan.). Paskutinysis turgus vadintas *saldaturgiu*: jame prekiaudavo viskuo, ko prireiks šventiniam stalui (medumi, spanguolėmis, aguonomis, džiovintais grybais, kalėdinėmis žąsimis, kiaulių galvomis ir kt.).

Mažonoje Lietuvoje įsitvirtino *Žasų turgaus* tradicija, kuri kilo Lietuvos Vyriausybei 1934 m. priėmus privalomo žasų pirkimo iš ūkininkų programą – taip siekta išvengti nacistinės Vokietijos paskelbtos Lietuvai ekonominės blokados pasekmių ir pagelbėti ūkininkams parduoti žasų perteklių (žąsis privalėjo pirkti valstybės tarnautojai, kuriems žasų normos buvo nustatytos priklausomai nuo atlyginimo dydžio). Pastaraisiais metais *Žasų turgaus* tradicijas tęsia Pagėgių savivaldybė (šiam renginiui 2017 m. suteiktas tautinio paveldo sertifikatas).

Advento vainikų paprotys. Mažonoje Lietuvoje nuo XIX a. pabaigos – XX a. pradžios išpopuliarėjo paprotys per adventą vakarieniauti padėjus ant stalo iš eglių šakų nupintą vainiką su keturiomis žvakėmis. Lietuvininkų vainikai daromi supinant vyteles ir apkaišant jas eglišakėmis, papuošiant kankorėžiais, riešutais, džiovintais vaisiais, uogomis, o tarp šių miško ir sodo gėrybių įstatomos 4 žvakės. Advento metu per vakarienę pirmą savaitę uždegdavo 1 žvakę, antrą savaitę – 2, trečią – 3, ketvirtą – 4 žvakes, o nuo paskutinės žvakės paskui būdavo įžiebiama Kalėdų eglutė (kartais tam tikslui buvo skirta 5-oji vainiko viduryje esanti žvakė).

Aplinkos dekoravimas šiaudiniais ir kitais tradiciniais dirbiniais. Kūčioms iš šiaudų surišdavo naują *sodą* (dar vadinamą *liktoriumi, voru, dangumi, rojumi*), kad jis visus metus saugotų nuo piktų dvasių, atneštų į namus darną, sėkmę, sotumą ir šviesą – dėl to prie sodo prikabindavo šiaudinius paukštelius, saulės ir augalų simbolius kaip pavasario pranašus. Taip pat namuose pakabindavo kitus papuošimus: žvaigždes, paukštelius, padarytus iš šiaudų ar medžio. Pastatydavo kambario kampe tris kartus perrištą javų pedą, kad būtų gausus būsimų metų derlius ir skalsa. Namus papuošdavo ir visžaliais augalais – eglių, pušų, kadagių šakomis. Stengėsi, kad būtų kuo šviesiau – uždegdavo daugiau žibintų, žvakių ar balanų, židinyje kūrendavo beržinę pintį ar kelmą.

Kalėdų eglutės puošimas tradiciniais dirbiniais. Eglutės puošimo Kalėdoms paprotys Lietuvoje atsirado tik XIX a. viduryje. Pirmieji eglutę ėmė puošti vokiečiai XVI a. viduryje, vėliau šis paprotys išplito kitose Europos šalyse, o Rusijoje pasirodė XIX a. pirmojoje pusėje. Kalėdų eglutę Lietuvoje pirmasis paminėjo Antanas Baranauskas, 1853 m. matęs ją Vainute (Šilutės r.). Kalėdinės eglutės puošimo paprotys į Didžiąją Lietuvą greičiausiai atėjo iš Rusijos, išplisdamas per dvarus,

bažnyčias ir rusiškas mokyklas, o Mažajai Lietuvai gana ilgai toks paprotys liko svetimas. Tarpukariu Kalėdų eglutės puošimas paplito visoje Lietuvoje – iš mokyklų šis paprotys atkeliavo į miestiečių namus, o vėliau prigijo ir kaime. Eglutes visų pirma imta puošti šiaudiniais dirbiniais (šiaudinukais), karpytais spalvotais popierėliais, obuoliukais, saldinais, figūriniais sausainiais (būdingos figūros – paukščiukai, arkliai, lėlės, voveraitės, avinukai, ožiukai, mėnuliai, žvaigždės, gėlytės), vatos gniužulėliais ir galiausiai pirktiniais eglių papuošalais.

Blukio vilkimo ir sudeginimo paprotys. Kalėdinis metas pasižymėjo apeiginę prasmę turinčiu papročiu – triukšmingu kaimynų lankymu tempiant *blukį* (medžio trinką, kelmą ar kaladę). Blukį tempdavo jauni stiprūs vyrai – *blukvilčiai*, neretai juos lydėdavo persirengėliai meškomis, gervėmis, velniais ir kitomis tradicinėmis kaukėmis. Blukvilčiai užsukdavo į visas trobas, jų šeimininkai ant to kelmo tarsi sumesdavo savo bėdas, išsakydami žodžiais (ar tik mintyse) savo blogybes, o blukvilčius pavaišindavo riešutais, apiberdavo grūdais. Anot tyrinėtojų, blukio vilkimo apeiga vaizdavo senuosius metus ir visą susikaupusį blogį, o blukio sudeginimas reiškė blogį simbolizuojančios mitinės būtybės aukojimą, Saulės išvadavimą ir pasaulio tvarkos atkūrimą. Lietuvoje šis paprotys labiausiai žinomas Aukštaitijoje ir Žemaitijoje, labai populiarus Latvijoje.

Senio Kalėdos ypatumai. Lietuviškas Senis Kalėda nėra susijęs su šventuoju Mikalojumi ar Santa Klausu. Pagal senas tradicijas Kalėda būna apsirengęs išvirkščiais kailiniais, susijuošęs juosta ar rankšluosčiu, prisilipinęs linų barzdą, kartais ant nugaros prisitaisęs kuprą, pasiėmęs lazda ir krepšį. Atėjęs pabelsdavo lazda į duris ir prisistatydavo: „Aš – Kalėda, atėjau iš ano krašto, kur miltų kalnai, medaus upės, alaus ežerai, saldinais lyja, barankomis sninga, nešu skarbų pilną terbą, laimę, derlių ir kitokį labą. Prašau dureles atidaryti ir į aną kraštą nevaryti.“ Dainose Kalėda vaizduojamas atvažiuojantis iš tolimos šalies per aukštus kalnus, per žemus klonius su šyvais žirgais, nauju važeliu, auksiniais, geležiniais arba moliniais ratais, diržų ar šilkų botagais, atvežantis įvairių dovanų (lašinių paltis, dešrų kartis, riešutų maišelius, merginoms aukso puodelius, sidabro žiedus, o bernams – „rašalo“). Senis Kalėda siejamas su istoriniuose šaltiniuose minimu dieviškuoju kalviu Teliaveliu, kuris nukalė Saulę. Besilankydamas pas žmones, Kalėda laimindavo namus, linkėdavo gerovės, skalsos ir darnos būsimais metais, o savo žodžių galią sustiprindavo namų kampus apiberdamas javais. Kalėda ir jo palyda už aplankymą ir linkėjimus susilaukdavo iš šeimininkų padėkos ir dovanų – maisto ar kitų daiktų. Vaikams Kalėda duodavo riešutų, riestainių, žaisdavo su jais žaidimus. Lietuviškoje tradicijoje Kalėdų senis ir visa jo palyda daug dėmesio skyrė ne tik vaikams, bet ir suaugusiesiems, jaunimui, linkėdami susirasti porą.

Triukšmingos šokių vakaronės ir kalėdotojų vaikštynės tarpušvenčiu. Nuo Kalėdų antrosios dienos iki Trijų Karalių šventės sausio 6 d. (tarpušvenčiu) buvo įprasta Lietuvoje beveik kasdien rengti šokių vakarones. Per adventą katalikų Bažnyčia draudžia šokius ir kitas linksmybes, todėl pasibaigus šių draudimų laikotarpiui jaunimas ypač skubėdavo į šokius, kurių gerokai išsiilgdavo.

Tarpušvenčiui taip pat būdingos *kalėdotojų vaikštynės*. Kalėdotojai dažniausiai būdavo persirengę, pradėdavo lankyti žmones jau pirmosios Kalėdų dienos vakare, o pagrindinės jų vaikštynės vykdavo nuo antrosios Kalėdų dienos ir tęsdavosi iki tarpušvenčio pabaigos. Kalėdoti eidavo daugiausia jaunimas. Jie grupėmis lankydavo visas kaimo sodybas sveikindami šeimininkus, giedodami kalėdines giesmes, linkėdami laimės ir gero derliaus, barstydami namus grūdais vardan naujo atgimimo. Už linkėjimus šeimininkai atsilygindavo vaišėmis, dovanomis. Buvo manoma, kad kalėdotojų apsilankymas neša laimę ir padeda apsisaugoti nuo nelaimių ateinančiais metais. Skirtingiems etnografiniams regionams būdingos įvairios kalėdojančių persirengėlių grupės: Žemaitijoje apsilankydavo „berneliai“, Aukštaitijoje – „čigonai“ ir „seniai“, Sūduvoje – „Šyvio šokdintojai“, Mažojoje Lietuvoje – „meška“, „arklys“ ir kt., o dzūkų kalėdotojų dainose minimas „juodas kudlotas“. Ilgiausiai kalėdinių persirengėlių vaikštynės išliko Vilkaviškio krašte, kur iki šiol gyvuoja Šyvio šokdinimo paprotys.

Šv. Liucijos diena – Lietuvai nebūdinga kalendorinė šventė

Lietuvoje pastaraisiais metais vis dažniau minima atneštinė kalendorinė šventė – Šv. Liucijos, arba Šviesos diena, švenčiama gruodžio 13 dieną. Tačiau Lietuvoje gruodžio viduryje vis labiau įsigali tamsa ir šviesos sugrįžimo tenka dar ilgokai palaukti, tad dėl šios šventės pagrįstumo mūsų šalyje kyla nemažai klausimų. Norint suprasti, kodėl ši vis labiau pasaulyje populiarėjanti iš Švedijos kilusi šventė vadinama Šviesos, reikėtų žinoti jos istoriją.

Švedijoje krikščionybė ėmė plisti nuo XI a., o tuomet, kaip ir kitose šalyse, senesnės kilmės kalendorinės šventės buvo pavadintos šventųjų vardais. Visuotinai pripažįstama, kad šv. Liucijos vardas Švedijoje buvo suteiktas saulėgrįžos šventei, nuo kurios naktys jau nebeilgėja ir palaiptui grįžta šviesa – pagal tuomet naudotą Julijaus kalendorių saulėgrįžos metas atitiko gruodžio 13 dieną. Tačiau ilgainiui kalendorinės datos metuose pasislinko į priekį, nes Julijaus kalendoriaus metai yra 11 min. 15 sek. ilgesni už astronominių metų trukmę (pvz., 1800 m. tas skirtumas sudarė 11 dienų, o dabar – net 13 dienų). Siekiant ištaisyti tokį prasilenkimą su astronominiais metais buvo sukurtas Grigaliaus kalendorius (1582 m.). Visgi Švedija ir toliau gyveno pagal senąjį Julijaus kalendorių ir prie naujojo Grigaliaus kalendoriaus perėjo tik 1753 m., tačiau šv. Liucijos dienos datos nepakeitė – ji liko gruodžio 13-ąją, jau nebesiejant su saulėgrįža, tik prisimenant šios šventės kilmę iš jos.

Tuo tarpu Lietuva buvo viena iš pirmųjų šalių, priėmusių naująjį Grigaliaus kalendorių: juo ėmė vadovautis jau 1584 m., o Mažoji Lietuva (priklausiusi Prūsijos kunigaikštystei) – nuo 1610 m. Lietuviškuose papročiuose saulėgrįžos šventė, sutampanti su Kalėdomis, pasižymi ypač savitais bruožais ir archajiška simbolika, grindžiama šviesos pergalės idėja, todėl lietuviams ir neprireikė „skolintis“ panašia idėja pasižyminčios šventės iš švedų.

Lietuva iki šiol švenčia saulės (o kartu ir šviesos) grįžimą per Kalėdas, todėl Šv. Liucijos šventė mūsų krašte yra akivaizdžiai svetima šventė.